

Gulyás Ábel¹: Marcus Tullius Cicero: Válogatott védőbeszédék II.
Fordította, jegyzetekkel ellátta és a bevezetést írta Nótári Tamás.
Szeged, Lectum Kiadó, 2009. 224 oldal

Debreceni Jogi Műhely, 2010. évi (VII. évfolyam) 1. szám (2010. január) 21-23.

Marcus Tullius Cicero, az antikvitás egyik legjelentősebb szónoka védőbeszédeinek első kötete fél éve jelent meg, a második kötet pedig 2009 végén látott napvilágot a Lectum Kiadó gondozásában, Nótári Tamás fordításában, bevezető tanulmányával és magyarázataival.² A *Válogatott védőbeszédék II.* nyolc *oratiót* tartalmaz, a Publius Quinctius, a hazaárulással vádolt Rabirius Postumus, a Publius Cornelius Sulla, az Archias költő, a Valerius Flaccus, a Cornelius Balbus, a Marcus Claudius Marcellus és a Deiotarus király védelmében elmondott beszédet. E beszédnek legnagyobb része most jelenik meg először magyar nyelven, a fordítás tehát egyúttal komoly tudományos teljesítmény is.

A *Pro Quinctio*, amely a *Pro Caecina* és a *Pro Tullio* mellett Cicero magánjogi beszédeinek egyike a sullai diktatúra idején, Kr. e. 81-ben született. A perben a formulát Cn. Cornelius Dolabella *praetor* bocsátotta ki, az esküdtbíró a kor legkiválóbb jogtudósa, C. Aquilius Gallus, a felperes, vagyis Quinctius ügyvédje Cicero, az alperesé, Sex. Naeviusé Q. Hortensius Hortalus volt. Az ügy alapjául egy társasági szerződés szolgált, amelynek keretében a felperes fivére, C. Quinctius Galliában közös mezőgazdasági vállalkozást folytatott az alperessel, Naeviuszal. C. Quinctius halála után fivére, a perben felperes P. Quinctius örökösként továbbvitte a társasági formában működtetett közös vállalkozást. A beszéd felépítése igen sematikus a retorikai iskolák szokványos felosztását követte: bevezetés, a tényállás vázolója, a bizonyítandó tények felsorolása, maga a bizonyítás és a *peroratio*. Mindent összevetve a huszonöt éves Cicero jó érzékkel oldotta meg a meglehetősen bonyolult helyzetet, beszéde nem mentes bizonyos, ezeket későbbi beszédeiben már kiküszöbölte.

A *Pro Rabirio perduellionis* egy politikai büntetőügyben hangzott el Kr. e. 63-ban, amelyben Cicero mint *consul* lépett fel védőként. A vád mögött Caesar állt, akinek politikai célja a szenátusi uralom megtörése volt, ugyanis a vádlott ellen felhozott cselekmény, Saturninus néptribunus meggyilkolása harminchét évvel korábban történt. Kr. e. 99-ben a szenátus kihirdette a *senatus consultum utlimumot*, vagyis a „szükségállapotot”, Marius pedig arra kapott parancsot, hogy fegyveresen lépjen fel egykori szövetségese, Saturninus ellen. Saturninus elbarikádozta magát a Capitoliumon, egy szenátusi „szabadcsapat” azonban kibontotta a Curia épületének tetejét, és agyonkövezte a néptribunust. A vád nem emberölés, hanem államellenes cselekmény, *perduellio* volt, a per pedig a népgyűlés előtt folyt. A vádpontok jogi cáfolatát a másik védő, Hortensius vállalta, Cicero inkább a per politikai jelentőségét hangsúlyozta. Forrásaink hiányosak a per eredménye tekintetében, ám jó eséllyel feltételezhetjük, hogy Rabiriust felmentették.

A *Pro Archia poeta* Kr. e. 62-ben hangzott el. A görög születésű költőt azzal vádolták, hogy jogellenesen bitorolja a római polgárjogot. A polgárjogot a szövetséges háború (Kr. e. 91–89) után egész közösségek is megkaphatták. A per alapjául pedig a 65-ös *lex Papia* szolgált. A törvény nem határozott meg külön szankciót, az ítélet a polgárjog visszavonására vagy megtartására szólt. A vádat egy közelebbiről nem ismert Grattianus képviselte, az ügy különös érdekessége abban állt, hogy a törvényszék elnöki tisztségét Marcus Tullius Cicero öccse, Quintus Tullius Cicero *praetor* látta el. A szónok nagy valószínűséggel azért vállalta el Archias védelmét, mert azt remélte, hogy Archias *panegyricust* fog írni *consuli* működéséről, külön kiemelve a Catilina-összeesküvés elfojtása és az állam megmentése érdekében véghezvitt tetteiről – a mű egyébként sohasem született meg. Cicero két érvet hozott fel Archias védelmében: egyrészt, hogy Archias teljes jogú római polgár, másrészt, hogy még ha

nem is nyerte volna el a polgárjogot, ezt akkor is rég kiérdemelte volna. Az utóbbi érvelés keretében Cicero hosszabb fejtegetést iktatott be az irodalom és a művelődés társadalmi jelentőségéről, vagyis azt a szerepet, hogy a költészet emléket állít a római nép és az államférfiak tetteinek. A *Pro Archia poeta* jó példája a kor irodalomszemléletének, és illusztrálja a római arisztokrácia vonzódását a hellenisztikus kultúrához és annak propagandisztikus célú felhasználásához.

A Kr. e. 62-ben elhangzott *Pro Sulla* alapjául a *lex Plautia de vi* szolgált. Cicero többek között azért vállalta Sulla védelmét, akit éppen az általa leleplezett és elfojtott Catilina-összeesküvésben való részvétellel vádoltak, mert távlatilag célja egyfajta középutas politika megvalósítása volt, vagyis a súlyosan terheltek megbüntetése és a politikailag és jogilag kevésbé súlyosan érintettek felmentése mellett szállt síkra, hogy ezzel is tompítsa a néppárt részéről egyre erősebbé váló támadásokat. Cicero mellett Q. Hortensius Hortalus látta el a védelmet, Cicero – szokásához híven – utolsóként szólalt fel, Hortensius az ún. első összeesküvésről, illetve Sulla abban történt állítólagos részvételéről, Cicero pedig a 63-as esztendő zavargásaiban neki tulajdonított szerepéről beszélt. Sullát felmentették, de ez nagyban csorbította Cicero hírnevét. Állítólag Sulla már a per előtt komoly összeget adott egy palatinusi villa megvásárlásához a szónoknak, az 54-ből származó, Cicero elleni röpirat pedig azt állítja, hogy Cicero 62-ben a neki juttatott összegek nagyságához mérten lépett fel az összeesküvés résztvevőinek elítélése vagy felmentése érdekében.

A Kr. e. 59-ben elhangzott *Pro Flacco* alapjául szolgáló per alapjául a *lex Iulia de pecuniis repetundis* szolgált, amely a tartományi tisztségviselők által hivatali működésük során elkövetett visszaéléseket, zsarolási eseteket szankcionálta. E törvény elődje az 123/22-es *lex Acilia (repetundarum)* és a sullai *lex Cornelia repetundarum* volt, amelyek azonban enyhébb szankciókat határoztak meg. A védelmet Q. Hortensius Hortalus és Cicero látta el, utóbbi először az ügy politikai hátterével és a vádló által előadottak megalapozatlanságával foglalkozott, ezt követően a vád által felvonultatott tanúk vallomásának hitelét vonta kétségbe a görögök megbízhatatlanságából hiányából mint axiómából indulva ki. Végezetül kifejtette, hogy – tekintette a per politikai hátterére és indítékaira – Flaccus felmentéséhez fontos állam-, illetve közérdek fűződik. A beszéd nem feltétlenül Cicero legzseniálisabb alkotása, hiszen a szónok híjával lehetett az érdemi érveknek, Flaccust pedig maga is bűnösnek tarthatta az ellene felhozott vádakban, ám a per így is Flaccus felmentésével zárult.

A *Pro Balbo* valószínűleg Kr. e. 57 májusa és 56 júniusa között született, és akárcsak a *Pro Archia poeta*, a római polgárjog körül keletkezett jogvitában hangzott el: a Gadesből (a mai Cádizból) származó Balbus a vád szerint jogtalanul követelte magának a római polgárjogot. A vádemelés alapjául a 65-ben hozott *lex Papia* szolgált. Balbust hárman védtek: Pompeius, Crassus és Cicero, a védők e sorát az indokolta, hogy Balbus Caesar bizalmasaként, a triumvirátus szürke eminenciásaként tevékenykedett. A beszéd egyedülállóan értékes adalékokkal gazdagítja az ókori Róma „nemzetközi” szerződéseire vonatkozó ismereteinket, kitérve e megállapodások viszonyosságának, érvényének és hatályának kérdésére.

A Kr. e. 46-ban a szenátusban elhangzott *Pro Marcello* – amint Nótári is megállapítja a bevezetésben – címe törvényszéki védőbeszédet sejtet, valójában azonban nem más, mint egy Caesarhoz intézett köszönetnyilvánítás, amiért megkegyelmezett M. Claudius Marcellusnak, a vereséget szenvedett Caesar-ellenes párt egyik vezéregyéniségek. A Kr. e. 52-ben született *Pro Milone* után hosszú szünet következett be Cicero törvényszéki beszédeinek sorában (legalábbis ami a ránk maradt életművet illeti), az életmű következő beszédcsoportját a Caesar előtti beszédek képezik, amelyek 46-ban és 45-ben születtek. Caesar politikája egyfajta korlátozott együttműködési lehetőséget teremtett Cicero számára, akinek a diktátor kegyelmet adott, mivel Cicero Pompeius mellett foglalt állást a polgárháborúban. Cicero megpróbált ezt követően több, korábban Caesarral szemben álló politikus számára kegyelmet kieszközölni a diktátornál – célja ezzel nagy valószínűséggel az volt, hogy a köztársaságpárti

súlyt növelje a szenátusban, s ezzel ehetőséget teremtsen az alkotmányos rend helyreállítására. Marcellus (a Pompeius-párt egyik vezető személyisége) Caesar pharsalosi győzelme után a Mytilénében telepedett le, de nem volt hajlandó a diktátorhoz kegyelemért folyamodni. Még mielőtt Marcellus maga lépéseket tett volna, ügye szóba került egy szenátusi ülésen, amelyen a testület szinte egyhangúan a kegyelem megadása mellett foglalt állást, s amelyen Cicero is köszönetet mondott Caesarnak a nagylelkű gesztusért. A *Pro Marcelló*ban – akárcsak a másik két, Caesar előtti beszédben, a *Pro Ligarió*ban és a *Pro rege Deiotaró*ban – többször visszatér a *clementia* mint a legyőzött ellenfél iránt gyakorlandó kardinális erény. Cicero arra a gondolatmenetre fűzi fel következtetéseit, miszerint ha Caesar már egy ellenfelének megkegyelmezett, akkor a többi elkövetőknek is kötelessége megkegyelmezni. Ezzel eljut azon követelményig, hogy a *clementia* szinte Caesar személyes elbírálásától független, kötelezően alkalmazandó kormányzási alapelvvé váljék. A *Pro Marcello* tehát nem annyira a Cicero magán- vagy büntetőjogilag releváns beszédei közé sorolható, hanem sokkal inkább a későbbi korok gondolkodóira nagy hatást gyakorló államelméleti munkák közé.

A *Pro rege Deiotaro* Kr. e. 45-ben hangzott el, Cicero itt Caesar mint bíró előtt védte a rómaiak által országában korlátozott jogkörrel meghagyott uralkodót (*rex iussus*). Az ügy érdekessége, hogy Deiotarus király a polgárháborúban Pompeius oldalán állt, a vád pedig arra vonatkozott, hogy Deiotarus Caesar ellen 47-ben állítólag gyilkosságot készített el, vagyis Caesar az ügynek egyszerre volt sértettje és bírója. Caesar a „*nemo iudex in propria causa*” elv értelmében nem lett volna jogosult bíróként eljárni, és Cicero taktikusan ugyan, de igen határozottan ezt szóvá is tette beszédében. A Deiotarus király elleni per, amint ezt a bevezetésben Nótári hangsúlyozza, nem tekinthető büntetőpernek, mivel Cicero ugyan védőként lépett fel – ez indokolja, akárcsak a *Pro Marcello* esetében is, hogy a beszéd a védőbeszéd sorában helyet kapott –, azonban az eljárás semmilyen, a késő köztársaság idején ismert eljárási formába nem illeszthető be. Cicero Caesart dicsérő megjegyzései a beszédben jóval kiábrándultabbak, mint a *Pro Marcelló*ban, illetve bizonyos pontokon finom iróniával átszőtt fenyegetés is kihallatszik szavaiból, ami annak fényében válik érthetővé, ha meggondoljuk: mint ideológus és kvázi-felbujtó Cicero helyeselte és segítette Brutusék Caesar elleni merényletét.

A „*Válogatott védőbeszéd II.*” egyfelől kétségtelenül komoly teljesítménye a hazai ókortudománynak, hiszen tovább gazdagította a magyar nyelven is hozzáférhető Cicero-beszédek sorát, amelyek fordításában és feldolgozásában Nótári Tamás immáron vitathatatlanul oroszánrészt vállalt, pótolva az elmúlt évtizedek hiányait. Másfelől értékes forrásanyagot dolgoz fel igényes bevezetéssel és jegyzetanyaggal, amely a preklasszikus kori római jog, elsősorban a római köz- és büntetőjog művelése, kutatása, alaposabb megértéséhez elengedhetetlen.

¹ Ph.D hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

² Nótári Tamás eddig is számos, Cicéróval és a szónok életművének jogi aspektusaival foglalkozó kötetet publikált, így többek között: *Cicero, Négy védőbeszéd*. Szeged, Lectum, 2004; *Jog, vallás és retorika*. Szeged, Lectum, 2006. (Második bővített és átdolgozott kiadás Budapest, Közlönykiadó, 2008.); *Law, Religion and Rhetoric in Cicero's Pro Murena*. Passau, Schenk Verlag, 2008; *Hogyan nyerjük meg a választásokat? Quintus Tullius Cicero: A hivatalra pályázók kézikönyve*. Fordította, a jegyzeteket, az előszót és az utótanulmányt írta Nótári T. Szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta Németh Gy. Szeged, Lectum, 2006; *Cicero, Válogatott védőbeszéd I.*, Szeged, Lectum, 2009.